

Anton Perdih, Vinko Vodopivec

POSEBNI ZNAKI V STAROFRIGIJSKIH NAPISIH

Ključne besede: Stari Frigi, Veneti, Reti, Etruščani, Grki, Linear A, Linear B
Key words: Old Phrygian, Veneti, Rhaeti, Etruscan, Greek, Linear A, Linear B

Abstract

SPECIAL SIGNS IN OLD PHRYGIAN INSCRIPTIONS

Some inscriptions, which are considered to be Old Phrygian, contain some rarely appearing signs. Six of these signs are rarely appearing signs also in some Etruscan, Rhaetic, resp. Venetic inscriptions and indicate a common origin of the script. Further three signs have no counterpart in known inscriptions. Additional one seems to be a pictogram. In three inscriptions are observed the signs which resemble the Linear A ones. Regarding the number of signs similar to Linear A ones, as well as the strongly eroded stone on which the inscription is observed, the inscription P-06 from Pteria could be dated to origin much earlier, up to the Hatti period before the Hittite conquest.

Uvod

Nekateri napisi, ki jih štejejo med starofrigijske [1-5], vsebujejo tudi znake, ki niso skladni z običajnim starofrigijskim črkopisom, zato je vredno preveriti možnost branja teh znakov tudi s pomočjo drugih črkopisov predantičnih napisov. Smiselno pa je te znake preveriti tudi kot možne zlogovne vrinke, saj se praviloma pojavljajo le v zelo kratkih napisih, kjer lahko tako kot okrajšave tudi ostanki zlogovnih znakov predstavljajo smiselno vsebino.

Kot osnovo za vrednotenje glasovnih vrednosti znakov sva uporabila prerise napisov, ki sta jih podala Brixhe & Lejeune [1]. Za znake za črtno pisavo Linear A sva vzela njihove sličice po Youngerju [6] kot tudi pisavo Minoan Linear A [7]. Za znake za črtno pisavo Linear B sva vzela njihove sličice po Youngerju [6] kot tudi pisavo Mycenaean Linear B [8]. Vrstni red podajanja znakov zlogovne črtne pisave je naslednji: sličica po Youngerju [6], kratica oziroma znak iz pisave Minoan Linear A [7] odnosno pisave Mycenaean Linear B [8], kot npr.: ↑ oz. ⤴.

Neobičajni znaki

Znaki, ki so glede na znake večine starofrigijskih napisov neobičajni, so podani v slikovni obliki po vrstnem redu njihove obravnave. Poleg slikovnega znaka je podana v oklepaju tudi njegova stilizirana oblika.

Znaki \uparrow (\uparrow), $\dot{\uparrow}$ (δ), Υ (Υ), X (X), T (T) in V (V) se razen v nekaterih starofrigijskih pojavljajo tudi v nekaterih venetskih, retijskih, oziroma etruščanskih napisih. Zaradi tega jim lahko pripišemo podobno glasovno vrednost, primerjaj [3-4].

Znak \uparrow je sicer nekoliko podoben znaku T oz. V v zlogovni pisavi Linear A odnosno znaku T oz. V v pisavi Linear B z glasovno vrednostjo ZO, znak $\dot{\uparrow}$ pa znaku V oz. V z glasovno vrednostjo KO, a ker v napisih, v katerih nastopata, ni videti drugih zlogovnih znakov, teh možnosti ne upoštevava kot verjetnih.

Za znak P , ki se pojavi le v napisu **M-01b**, že C. Brixhe & M. Lejeune [1:10,282] podajata primerjavo zaporednih znakov kP i in kT i, tako da lahko sklepamo o njunem mišljenju, da naj bi znak P označeval isti glas kot znak \uparrow . Tudi A. Ambrozic [2:34] je opazil, da je znak P v napisu M-01b v enakem delu napisa kot znak \uparrow v napisu M-02, zato naj bi imel tudi isto glasovno vrednost.

Znaka T (T) in I (I) se pojavita le vsak v po enem napisu **G-112** in **G-208**, ki sta zelo kratka. Njunih oblikovnih vzporednic v drugih napisih za sedaj ne poznamo. Njune glasovne vrednosti je podal Vodopivec [3-4]. Znak T je sicer nekoliko podoben znaku E oz. E iz zlogovne pisave Linear A odnosno znaku E oz. E iz pisave Linear B z glasovno vrednostjo SU, a sedaj še ni mogoče določiti, kaj v resnici predstavlja. Znak I pa za sedaj ne poznamo vzporednic ne v črkovnih ne v zlogovnih pisavah.

Znak A se pojavi le v napisu **W-08**. C. Brixhe & M. Lejeune [1:53,282] ne podajata njegove glasovne vrednosti. A. Ambrozic [2:38-41] pravi, da ni mogoče zgrešiti, da je ta znak, ki leži poševno in ne navpično, piktogram za besedo »lopata«. V. Vodopivec [3] ga prečrkuje kot D.

Znak I v napisu **G-106** lahko shematično zapišemo kot T . Pojavi se le v tem napisu, zato ga je težje ovrednotiti. C. Brixhe & M. Lejeune [1:101] ga ne prečrkuje. V. Vodopivec [3] ga smatra za poudarjeni I. Podoben je tudi znaku T oz. T črtne pisave Linear A, ki ima glasovno vrednost TO.

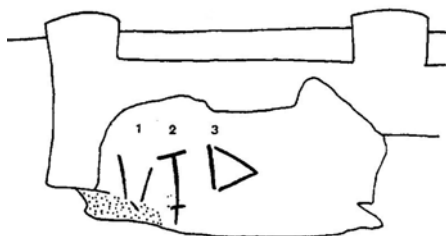
Znak Z v napisu **G-244** lahko shematično zapišemo kot I . Pojavi se le v tem napisu. C. Brixhe & M. Lejeune [1:192] ga prečrkuje kot I. V. Vodopivec [3] ga prečrkuje kot J ali S. Lahko bi bil tudi zlogovni znak za RI ali WE.

V napisu **P-06** je še več znakov podobnih znakom črtne pisave Linear A, zato nekatere daljše napise obravnava posebej v naslednjem poglavju.

Napisi z znaki črtne pisave Linear A

Napis **G-106** [1:101]

Napis z višino črk 1 cm je na delu velike bronaste čaše in spada v zgodnje 7. stoletje pr. Kr.

Napis G-106 vsebuje le 3 znake in je brez začetka, tako da se ga težje ustrezno ovrednoti.

Levi znak št. 1 prečkujе Vodopivec [3] kot U. Je pa podoben tudi znaku Linear A Υ oz. Υ , ki ima glasovno vrednost SA.

Srednji znak, Υ št. 2 poznamo le iz tega starofrigijskega napisa. C. Brixhe & M. Lejeune [1:101,282] ga kot takega obdržita in ne podajata njegove glasovne vrednosti. V Vodopivec [3] ga prečkujе kot poudarjeni I. Je pa tudi enak znaku Υ oz. Υ pisave Linear A, ki ima glasovno vrednost TO.

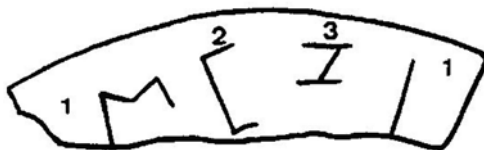
Desni znak št. 3 prečkujе Vodopivec [3] kot D. Nekoliko je podoben tudi znakoma Linear A Δ ter Δ , ki pa imata vprašljivi glasovni vrednosti AU oziroma MA.

Skupaj bi dali tile trije znaki ob predpostavki, da so črkovni, pri branju desno UID s pomenom vid ali uidi, pri branju levo pa DIU s pomenom div – velikan [3]. Ob predpostavki, da so ti znaki zlogovni, bi se jih bralo sa-to-au ali sa-to-ma.

Če pa bi predpostavili, da je napis mešanica črkovnih in zlogovnih znakov, bi dobili še več možnosti. Glede na to, da začetek napisa manjka, je težko oceniti, kaj bi bilo bližje resnici.

Napis **G-244** [1:192]

Napis je na delu roba rdeče čaše iz lončevine, ki je v muzeju v Gordionu. Velikost delca je 7,7×2,4 cm, premer čaše je ocenjen na 12 cm. Znak označen s št. 2 je visok 1,6 cm Starost pa je ocenjena na konec 4. stoletja pr. Kr.

C. Brixhe & M. Lejeune [1:192] ne podajata niti delitve niti razumevanja. Podajata prečkovanje po posameznih znakih, kjer prečkujeta znaka za črki M in I, ostale pa opisujeta:

1. Prostor, kjer so lahko še druge črke, kar pa ni ugotovljivo zaradi le delno ohranjenega dela keramične čaše.
2. Nedokončana črka e.
3. Ista redka črka kot na napisu G-106.

Po podanih obrazložitvah napis prečrkujeta kot: . ? .] me? **I** i [. ? .

V. Vodopivec [3] ga prepiše v stilizirani pisavi kot **MEZI** ter ga prečrkuje in deli kot: MEJI ali MESI s pomenoma meji ali mesi in v obratni smeri I SEM ali I JEM s pomenoma isti sem ali jaz jem. Smatra, da je prvi znak nedvomno M, drugi je verjetno E, saj je tej črki najbolj podoben, le da mu manjka srednja vodoravna črtica. Ali je ta črtica erodirana ali pa je ni bilo, ni mogoče ugotoviti. Zadnji znak pa je nedvomno I. Tretja črka je lahko Y z glasovno vrednostjo J, saj so podobni znaki za to črko: **J** in **✓**, lahko pa predstavlja znak za črko S, saj so podobni znaki za to črko: **Z**, **I** in **Z**. Razlika med znakom **J** v napisu G-106 in znakom **Z** v tem napisu je prevelika, da bi ju lahko kar enačili, kot to navajata C. Brixhe & M. Lejeune [1:192].

Znak št. 2 v tem napisu je podoben tudi Linear A znaku **□**, za zlog TA. Levo od št. 2 bi bil lahko zlogovni znak nekoliko podoben znaku za zlog MI ali MU, a bolj verjeten je kasnejši znak za M. Znak št. 3 bi bil lahko tudi zlogovni znak za RI ali WE.

Torej bi imeli tudi možnosti:

m-ta-ri	kar bi v sedanji knjižni slovenščini zapisali kot mətari	materi
mi-ta-ri	kar bi v sedanji knjižni slovenščini zapisali kot mitari	materi
mu-ta-ri	kar bi v sedanji knjižni slovenščini zapisali kot mutari	materi
mi-ta-we	kar bi v sedanji knjižni slovenščini zapisali kot mitave	mi tavej
mu-ta-we	kar bi v sedanji knjižni slovenščini zapisali kot mutave	mutasti

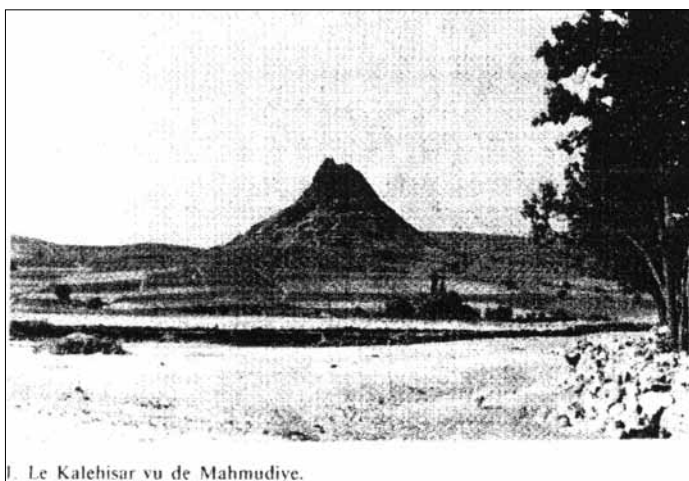
Ker je morda ohranjen le del napisa, je pri le štirih znakih njegova razlaga precej negotova. Glede na dokaj gotovo in mlajšo starost najdbe in glede na znane in zelo podobne črkovne znake je verjetnost uporabe zlogovnih znakov pri tem napisu zelo majhna.

Napis P-06 [*Planche CXXIV,1:242*]

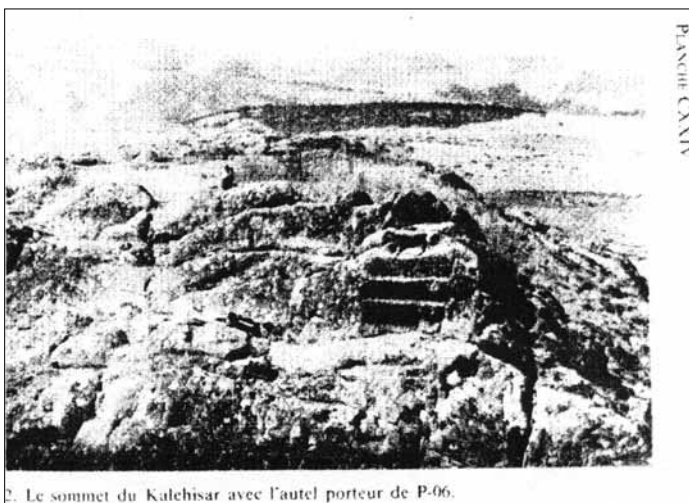
Oltar, na katerem je ta napis, je na zahodnem delu vrha gore Kalehisar (1260 m), 4 km severno od Höyüka takoj za vasjo Çekrekzalehisar, danes Mahmudjye. Oltar je obrnjen proti jugovzhodu in je vsekan v skalo sivega granita. Dostop je po treh stopnicah visokih 25 do 40 cm, na vrhu tretje stopnice sta vidni še dve stopali, ostanek kipa boginje. Na vrhnji stopnici je na prednji strani napis v dveh vrstah, ki je znan že dalj časa. Napis še ni bil prerisan, niti objavljen, saj je kamen močno erodiran in prekrit z lišajem. Vsekakor boljša fotografija ni možna. Na podani sliki posneti s teleobjektivom se lahko nekateri ostanki črk vidijo, drugi le ugibajo, zato je prečkovanje težko in le včasih ustrezno primerjanemu napisu. Napis je na zgornji stopnici dolgi 1,30 m in visoki 0,25 m. Zgornja vrsta napisa dolžine 35 cm je v sredini napisa in se bere desno, spodnja pa se bere levo in se prične 33 cm od desnega roba in konča 9 cm pred koncem levega roba, tako da je napis dolg 88 cm. Črke so visoke 7 do 8 cm, črki O pa le 3 cm. Starost je negotova, Akurgal (1955) predlaga sredino 6. stoletja [1:242].

Gora Kalehisar se dviga iz ravnice in je očitno predstavljala sveto goro, kar potrjuje oltar na njenem vrhu. Gora in oltar sta prikazana na slikah 1 in 2.

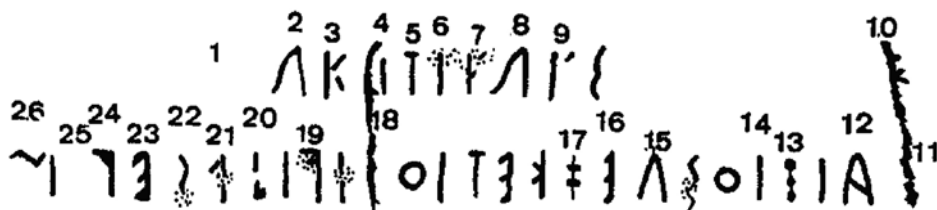
Slika 1: Gora Kalehisar

Slika 2: Oltar na vrhu gore

Dvovrstni serpentinski preris napisa na zadnji stopnici in podnožju kipa boginje je prikazan na sliki 3 [1].

Slika 3: Preris napisa P-06 na oltarni stopnici in podnožju kipa boginje [1]

Prečrkovanje Brixha in Lejeuna

Brixhe in Lejeune [1:242] ne dajeta niti delitve niti razumevanja, saj naj bi bila možna vsebina negotova. Podajata pa obrazloženo prečrkovanje po posameznih črkah:

1. Sledi črke?
 2. Vrh kota: a? d?
 3. Skoraj gotovo k.
 4. Raza.
 5. Za razo črki it (zgornji del črke t je zelo kratek).
 6. Pokončna črta; zgoraj nerazločna; morda i, vendar negotovo.
 7. Nedoločen znak; morda ločilo kot 13.
 8. Vrh kota: a? d?
 9. Črka i (saj je poševna črtica naključna; zato ni črka u).
 10. Raza.
 11. Raza.
 12. Vrh kota; toda s prečno povezavo; črka a verjetneje kot d.
 13. Verjetno tri pike ena na vrh druge.
 14. Prej črka i kot t.
 15. Vrh kota: a? d?
 16. Črka e?
 17. Pokončna črta (i) z dvema brez dvoma naključnimi vrezi.
 18. Raza kot pri 4.
 19. Zelo verjetno črka v.
 20. Poškodovana pokončna črta.
 21. Pokončna črta, kjer za y manjka spodnja poševna črtica.
 22. Možno črka s.
 23. Črka e.
 24. Negotovo: u? g? Vrh je poškodovan.
 25. Med 24 in 26 je prostor za eno črko, ni pa njene sledi.
 26. Črka n verjetneje kot m: levi kljun izgleda naključen.
- Z obrazloženimi pridržki podajata naslednje prečrkovanje:
 . ? .] a?kiti? - - -s/ai : i?osa?ei?ketio [?] ivi- -se-[?]n?

Prečrkovanje Vodopivca

V. Vodopivec [3, 5] ga prečrkuje in prepíše kot stiliziran črkovni zapis:

(T)AKITIFAY&/AI:IO&A E#ETIO&IFIIIFSEΓ(I)Γ

Na sliki 3 so nekatere črke označene s številkami, zato jih tudi Vodopivec [3, 5] uporabi za svoj komentar. Tistim, ki na sliki 3 niso oštevilčene, pa doda še zaporedne črke:

1. Slika nakazuje črko T.
- 2, 8 in 15. Brixhe in Lejeune [1:242] prečrkujeta kot A in to prečrkovanje Vodopivec [3, 5] obdrži.

- 3, 4, 5, 6, 9a, 12, 12a, 14, 14a, 14b, 16, 17, 17a, 17b, 17c, 17č, 17d, 18a, 19a, 20, 22, 23 in 25a; to so po vrsti črke K, I, T, I, S, A, I, I, O, S, E, D, K, E, T, I, O, I, I, S, E in M.
7. Znak je lahko je U, R ali V in po razumevanju upošteva V.
9. Znak je verjetno je U, lahko pa tudi N in upošteva obe različici.
13. Znak je verjetno je ločilo.
17. Znak prečrkujeta Brixhe in Lejeune [1:242] kot I, vendar bi bil to edini tak primer, zato je verjetneje, da ta znak pomeni črko D, tako kot v retijskih napisih.
18. Znaka ne prečrkujeta, vendar je kljub razpoki očitno da gre za črko, ki je verjetno S.
19. Znak je verjetno V.
21. Znaka Brixhe in Lejeune [1:242] ne prečrkujeta, vendar je najverjetneje L.
24. Znaka Brixhe in Lejeune [1:242] ne prečrkujeta, vendar je najverjetneje G ali V.
25. Nevidnega znaka Brixhe in Lejeune [1:242] ne prečrkujeta, vendar je najverjetneje I.

Ob 25 črkah, ki sta jih podala Brixhe in Lejeune [1:242], je Vodopivec [3, 5] prečrkoval 7 dodatnih črk in dodal eno delno vidno in eno nevidno, vendar verjetno črko, zato napis po njegovem najverjetneje vsebuje 34 črk in sicer:

(t)akitiXaYs/aiiosaedketiosiviilseW(i)m X = u\r\v Y = u\l\n W = g\v

Napis ima tri različna prečrkovanja, ki so označena s črkami X, Y in W, zato je poskusil z razumevanjem poiskati najverjetnejše prečrkovanje.

Znak X - črka R ne daje smiselne vsebine, saj se beseda raus s pomenom bojevati ne sklada z darovanjem. Ostaneta črki U in V s podobno izgovorjavo, ki dajeta besedo ivi, kar je večkrat uporabljena okrajšava za besedo živi; črke Ž Stari Frigi niso imeli in so jo kar izpustili.

Znak Y - obe črki sta smiselni, črka U da besedo ustane, črka N pa besedo nas. Ker gre za boginjo, je verjetnejša druga različica.

Znak W - obe črki sta smiselni, črka G da besedo segi s pomenom umri, črka V pa besedo sevi s pomenom sevaj - žari. Glede na smisel življenja ali smrti je bolj smiselna druga različica, saj gre za oživitev ali za onostranski sij, čeprav je možna tudi različica oživitev ali smrt.

Prečrkovanje in delitev bi najverjetneje bila:

ta ki t iva ns ai i osae d ke ti osivi il sevi m

in najverjetnejši prevod:

Ta ki tu živi nas, aja in ostane, da tam ti oživiš ali sevaš mi.

This who here keeps us alive, lies and remains that there you revive or shine to me.

Prečrkovanje s pomočjo znakov Linear A

Znaka št. 13 in 17 nista iz venetski podobne pisave, ki prevladuje med starofrigijskimi napisi, pač pa sta značilna za črtni zlogovni pisavi Linear A in Linear B in imata glasovno vrednost TE oziroma PA. Takega izvora bi bili lahko tudi znaki št. 2, 5, 8, 9, 9a, 10, 14b, 15, in morebiti 18, glej tabelo 1. Imamo torej opravka z napisom, v katerem so znaki dveh različnih izvorov. Prikaz branja znakov v tem napisu in primerjavo z najbolj podobnimi znaki pisav Linear A in Linear B podajava v Dodatku, v pomožnih tabelah 2 in 3.

Tabela 1: Možne glasovne vrednosti znakov v napisu P-06

		Znak							
zanesljivo črkovni	št.	3, 17a	5, 17c	12	12a, 14, 17č, 18a, 19a	14a, 17d	16, 17b, 23		
		K 2×	Ț 2×	A 1×	l do 8×	o 2×	ǃ 3×		
<i>glasovna vrednost</i>		k/k/K	t/t/T	a>d/a/A	i/i/I	o/o/O	e/e/E		
zanesljivo zlogovni	št.	13	17						
		ı 1×	† 1×						
<i>glasovna vrednost</i>		ločilo/ ločilo/TE	i/d/PA						
verjetno črkovni	št.	9							
		l' 1×							
<i>glasovna vrednost</i>		i/n,u/N?U?							
verjetno zlogovni	št.	2, 8, 15							
		∧ 3×							
<i>glasovna vrednost</i>		a?,d?/a/ TI,D,L,U?							
poškodovani	št.	6	7	14b	18a	19	20	21	22
		ɤ	ɤ̣	ɤ̥	ɤ̧	ɤ̨	ɤ̩	ɤ̪	ɤ̫
<i>glasovna vrednost</i>		i?/i/I?	??/u,r,v/ G,R,W	s/s/S?	??/i/	v/v/	??/i/ RA,??	y?/ l/L	s?/ s/S?
dvojni znak	št.	4,4a							
		fi							
<i>glasovna vrednost</i>		raza/i/??-I							
dvomljivi	št.	9a		18	24	26	25		
		{		{	ɹ	ɹ			
<i>glasovna vrednost</i>		?/s/??		raza/s/??	u?,g?/g,v/	n?/m/ M,IJ	??/i/??		

glasovna vrednost: po B&L / po VV / po AP

? - dvomljiva glasovna vrednost

?? - neznana glasovna vrednost

Obrazložitev pozameznih znakov

Nedvoumno črkovni so znaki št. 3, 17a, 5, 17c, 12, 12a, 14, 17č, 18a, 19a, 14a, 17d, 16, 17b, 23, zlasti za samoglasnike, toda med njimi ni črke za glas U. Poleg njih sta nedvoumna znaka za glasova K in T.

Nedvoumno zlogovna sta znaka št. 13 in 17 za zloga TE in PA.

Zaradi erozije ni mogoče videti, ali znak št. 9 predstavlja znak za glas U ali N.

Znak št. 2, 8, 15, to je **∧**, bi bil lahko črkovni znak za glas A ali pa zlogovni znak za TI. Ker pa je znak št. 12 bolj podoben črki A kot tile trije, glasovna vrednost A ni verjetna.

Kombinaciji znakov št. 5, 6 ter 17c, 17č, ki naj bi tudi predstavljali zlog TI, ne kažeta na to, da bi znaki št. 2, 8, 15 predstavljali zlog TI. Obstaja pa možnost, da so zlogovnemu znaku, ki naj bi predstavljal zlog TI, pripisali napačno glasovno vrednost, saj naj bi v resnici predstavljal zlog Tə ali nekaj podobnega. Torej je treba upoštevati tudi to možnost. Po drugi strani pa zaporedje po starosti: Linear A \wedge , Linear B \wedge , starofrigijsko \uparrow kažejo na možnost razvoja $\wedge \rightarrow \wedge \rightarrow \uparrow$, kar bi potrjevalo glasovno vrednost slednjega znaka kot T. Možna ostaja tudi glasovna vrednost znaka \wedge kot D, ker je ta znak podoben starofrigijskim znakom za glas D, je pa tudi nekoliko podoben grškemu znaku delta Δ , a mu manjka spodnja črta. Podoben je tudi grškemu znaku lambda Λ . Možna bi bila tudi glasovna vrednost U, ker se tak znak za glas U pojavlja v venetski in retijski pisavi.

Znaka št. 6 in 18a sta kljub poškodbi videti taka, da predstavljata glas I.

Znaki št. 7, 19, 24 so podobni grški črki gama Γ in bi lahko predstavljali glas G podobno kot v drugih starofrigijskih napisih. Znaka št. 7 in 19 bi bila lahko tudi digama \mathbb{F} , s tedanjo glasovno vrednostjo soglasniškega U, ki ga sedaj v knjižni slovenščini predstavlja glas V. Kateri od njih, npr. št. 24, bi lahko pomenil tudi glas P. Znak št. 7 pa bi bil lahko tudi poškodovan in podoben znaku \mathbb{P} z glasovno vrednostjo R.

Znaki št. 9a, 14b, 18, 22 spominjajo na črkovni znak za glas S. Vendar si niso enaki. Zlasti znak št. 9a spominja na zlogovni znak še neznane glasovne vrednosti. Najbolj podoben črki S je videti znak št. 22.

Znak št. 21 je videti enak venetskemu znaku za glas L.

Znak št. 20 bi bil lahko poškodovan znak za glas I. Je pa tudi nekoliko podoben znaku $\lfloor \text{E}$ oz. \rfloor pisave Linear A za zlog RA in znaku \lfloor za zlog s še neznan glasovno vrednostjo.

Znak št. 4 bi bil lahko kombinacija znaka \lfloor oz. \lfloor pisave Linear A s še neznan glasovno vrednostjo in črke I.

Znak št. 25 in 26: Razdalja med znakoma št. 24 in 26 je res nekoliko (za okoli $\frac{1}{4}$) večja, kot med drugimi znaki, a polovico te razdalje vidimo le med malo znaki. Zato ni pričakovati med njima dodatne črke. Če pa bi bila, bi bila to črka I.

Znak št. 26 kaže na črko za M, lahko pa bi bil tudi kombinacija črk za glasova I in J.

Taka pojasnitev glasovne vrednosti znakov v pterijskem napisu P-06 daje zelo veliko možnih kombinacij glasovnih vrednosti. Zanesljive so videti naslednje glasovne vrednosti (znak \times označuje tu položaj manj zanesljivih črk, znak $(\times\times)$ zlogovnih znakov, znak - nakazuje presledek med dvema znakoma):

$(\times\times)\text{-k-i-t-x-x-(\times\times)\text{-x-(\times\times)} / \text{ a-i-te-i-o-x-(\times\times)\text{-e-pa-k-e-t-i-o-x-x-x-i-(\times\times)\text{-x-x-e-x-x}}$

Najverjetnejša prečkovanja oziroma razumevanja

Prva vrstica:

B&L [1:242]: . ? .] a?kiti? - - -s

VV [3, 5]: ta ki t iva ns

Tukajšnje prečkovanje \rightarrow delitev \rightarrow razumevanje (zloga iz zlogovnih znakov sta napisana odebeljeno):

takitiv**t**ans \rightarrow tə ki ti v tən s \rightarrow Ti ki tu v temi si \rightarrow Ti ki tu skrivnostna si (11 črk, 6 besed)

Druga vrstica:

B&L [1:242]: ai : i?osa?ei?ketio[?] ivi- -se-[?]n?

VV [3,5]: ai i osae d ke ti osivi il segi m

VV [3,5]: ai i osae d ke ti osivi il sevi m

Tukajšnje prečrkovanje → delitev → razumevanje (zlogi iz zlogovnih znakov so napisani odebeljeno):

aiteiostəpaketiosi*il*sevim → ai tei os tə pa ke ti osivi il sevi m → Aja tej ostani pa ko ti oživi ali sevaj mi (27 črk, 11 besed).

Skupno razumevanje:

tə ki ti v **tən** s / ai **tei** os **tə pa** ke ti osivi il sevi m

Ti ki tu v temi si / aja tej ostani pa ko ti oživi ali seva mi.

Ti ki tu skrivnostna si / ajaš tej ostani pa če ti oživiš ali sevaš mi.

You who are here in secret / lie her remain if you revive or shine to me.

Razprava

Podrobna obrazložitev prečrkovanja pterijskega napisa P-06 Brixha in Lejeuna [1:242] večkrat ni skladna s podanim prerisom; večkrat so pripisane naključne črtice, ki pogosto predstavljajo prav značilne dele črk; posebno je to razvidno pri znaku št. 17, kjer takemu znaku ni možno pripisati slučajnosti. Avtorja ne dajeta niti možne delitve zveznega besedila niti ugibanj o možni vsebini napisa.

Na napisu na sliki 3 vidimo, da je osem znakov precej poškodovanih, štirje so tako rekoč nerazpoznavni, tako da v teh primerih ne moremo vedno zanesljivo ugotoviti, ali gre za črkovne ali zlogovne znake in za katere od njih dejansko gre. Poleg tega za nekatere možne zlogovne znake še ne poznamo glasovne vrednosti. Zato se nam kot rezultat pojavi množica mogočih prečrkovanj in prezlogovanj, iz katere je težko dojeti kombinacijo glasov z najbolj smiselno vsebino. Ker je napis precej poškodovan in ima nekaj značilnih zlogovnih znakov, je smiselno vsebino možno postopno omejevati.

Množica možnih prečrkovanj ali prezlogovanj odpira številne možne vsebine, zato jih je treba uskladiti z mestom darovanja, ki je na izraziti višini in gre za čaščenje božanstva z oltarjem, ki je lahko predstavljal tako božanstvo kot žrtvenik. Tako usklajeno razumevanje predstavlja že branje napisa s prečrkovanjem le črkovnih znakov [3, 5], upoštevati pa je treba tudi doprinos zlogovnih znakov.

Prva vrsta ima dva verjetna zlogovna znaka in se nanaša na božanstvo, ki je tajno pričujoče. Vrh gore je bil pogosto v oblakih, ob darovanju pa je bil kip zavrt v oblak kadila ali daritvenega dima. Oboje predstavlja nevidno božanstvo in prehod iz zemeljskega v nebeško.

Druga vrsta je precej daljša in ima najmanj tri verjetne zlogovne znake, ki pa se nanašajo še na božanstvo. Od tu naprej se prenaša pozornost od božanstva na darujoče, zato je uporabljena le črkovna, manj skrita pisava.

Branje samo s črkovnimi znaki že daje smiselno razumevanje [3,5]. Branje, ki upošteva tudi znake črtne pisave Linear A, pa daje ustrezno razumevanje, ki je skladno tudi s kulturnim

spomenikom boginji, ki je morda celo Reita, znana predvsem iz venetskih napisov. Glede na možno bistveno višjo starost napisa ter glede na znane in zelo podobne zlogovne znake je verjetnost uporabe sestava črkovnih in zlogovnih znakov velika.

Napis P-06 ima kar nekaj za starofrigijsko pisavo neobičajnih znakov, kar kaže na možni starejši nastanek in na možno uporabo zlogovnih znakov. Posebej značilna sta znaka št. 13 in 17. Znak št. 13 naj bi po Brixhu in Lejeunu [1:242] predstavljal ločilo in podobni znaki v obliki treh pokončno postavljenih pik so kot ločila uporabljeni v napisih: M-01a, M-01b, M-01f, M-02, M-04, M-06, M-10, W-01aW-01bW-01c, W-02W-07, G-01, G-02, G-125, G-136, G-247, P-106, P-107, T-01b in T-02b. Vidimo pa, da ima znak št. 13 v napisu P-06 pike povezane in je to edini tak primer v starofrigijskih napisih. Znak št. 17 je nekaj posebnega in ga v tako izraziti obliki v ostalih napisih ni. Zanimiv je komentar C. Brixha in M. Lejeuna [1:242], da gre za I, ki je po nesreči dobil dve črti. To pa je v danem primeru sporno, saj sta črtici prav lepo oblikovani.

Časovno uvrščanje je posebno težavno pri napisih na kamnitih podlagah, ki praviloma niso najdeni v časovno neporušenih plasteh, zato za ocenjevanje njihove starosti večinoma ni druge osnove kot črkopis, ki pa je prav v tem primeru neznačilen.

Posebnost napisa P-06 je, da je narejen na granitni skali. Večina ostalih starofrigijskih napisov je na kameninah, kot npr. apnencih, tufih ali krušljivih andezitih, ki so bistveno manj odporne na propadanje. Še največ napisov na trdnejših kamnitih osnovah je prav na območju Pterije. Napis iz Pterije so na naslednjih podlagah: P-01 - neznano; P-02 - sivi granit; P-03 - sivi andezit; P-04a, b, c - zelo krušljiv andezit; P-05 - sivi granit; P-06 - naravna skala iz sivega granita. Izjemna obstojnost granitne podlage in njegova poškodovanost nakazujeta nastanek napisa P-06 v starejšem obdobju kot je starofrigijsko, saj so nekateri znaki kljub poškodovanosti granitne podlage dobro ohranjeni.

Ker gre za v starofrigijskih napisih neobičajne znake, ki pa so razpoznavni kot zlogovni znaki, je starost navedenega napisa, ki jo Akorgal [1:242] predlaga za sredino 6. stoletja pr. Kr., vprašljiva. Najstarejši znani napis z venetskim črkam podobnimi znaki je znan že iz časa 1740 – 1680 pr. Kr. v Egiptu [9-10], medtem ko so napisi s črtno pisavo Linear A znani v času okoli 1800 - 1450 pr. Kr. [11-12], napisi s črtno pisavo Linear B pa po tem času, do okoli 1200 pr. Kr. Starofrigijski napisi na kamnitih podlagah pa naj bi bili iz 8. do 6. stol. pr. Kr. Glede na razpoznavne zlogovne znake bi napis P-06 lahko bil ne šele starofrigijski, temveč že hatijski, izpred hetitske zasedbe ozemlja Hatijcev, kajti tedaj je spadal večji del Anatolije v minojsko (kretska) vplivno področje. Hatijci bi bili proto-slovansko ljudstvo, ki so si ga potem podredili Hetiti, ki naj bi prišli iz severovzhoda, morebiti iz Srednje Azije.

Literatura

1. C. Brixhe, M. Lejeune, *Corpus des Inscriptions Paléo-Phrygiennes Éditions Recherche sur les Civilisations*, Paris **1984**.
2. A. Ambrozic, *Gordian Knot Unbound, Old Phrygian inscriptions*, Cythera press, Toronto 2002, 57.
3. V. Vodopivec, *Katalog starofrigijskih napisov, besed in prevodov*, Jezikovni temelji starejše slovenske etnogeneze, Jutro, Ljubljana **2010**.
4. V. Vodopivec, *Zbir starofrigijskih napisov, delitev, prevod in besednjak*, Zbornik sedme mednarodne konference, Izvor Evropejcev, Jutro, Ljubljana 2010, 31-57.
5. V. Vodopivec, *Starofrigijski napisi Pterije na kamnih*, Zbornik sedme mednarodne konference, Izvor Evropejcev, Jutro, Ljubljana 2010, 74-88.
6. J. Younger, *Linear A*, <http://people.ku.edu/~jyounger/LinearA/ABgrids.html>.
7. K. Pope, *Minoan Linear A*, Ancient Road Publications, **2001**.
8. K. Pope, *Mycenaean Linear B*, Ancient Road Publications, **2001**.
9. M. Bietak, *Avaris, The Capital of the Hyksos, Recent Excavations at Tell el-Dab'a*, British Museum Press, London **1996**, fig. 3.
10. P. Serafimov, G. Tomezzoli, *The inscription from Tell El-Dab'a*, Zbornik sedme mednarodne konference, Izvor Evropejcev, Jutro, Ljubljana **2010**, 89-96.
11. J. Chadwick, *Linear B en verwante scripten*, Fibula/Unieboek, Houten 1990. p. 45; (Original title: Chadwick J, *Linear B and related scripts*, British Museum Publications, London **1987**).
12. P. Serafimov, A. Perdih, *Translation of the Linear A Tablet HT 13 from Crete*, Zbornik sedme mednarodne konference, Izvor Evropejcev, Jutro, Ljubljana **2010**, 58-73.

Zaključek

Preveritev možnosti branja neobičajnih znakov na starofrigijskih napisih je pokazala, da je večina teh znakov le slabše ali nekoliko drugače napisana. Izjemo predstavljajo trije napisi, kjer se razumevanje z upoštevanjem črkovne in zlogovne pisave pokriva s smiselno vsebino. Zlasti pomemben je napis P-06, ki je na sivem skalnem granitu in v katerem so nekateri znaki kljub delni poškodovanosti zelo dobro ohranjeni. Od 35 znakov je 21 črkovnih, ki predstavljajo tudi 21 glasov in 14 zlogovnih znakov, ki predstavljajo 28 glasov ali večino napisa. Branje črkovnih in zlogovnih znakov daje skupno dovolj razumljivo vsebino, ki se sklada tudi z namenom spomenika, ki je posvečen boginji.

Povzetek

Nekateri napisi, ki jih štejejo med starofrigijske, vsebujejo nekatere redko se pojavljajoče znake. Šest od teh redkih znakov se razen v nekaterih starofrigijskih pojavlja tudi v nekaterih venetskih, retijskih, oziroma etruščanskih napisih in kažejo na skupen izvor. Naslednji trije znaki nimajo vzporednic v drugih napisih, še eden pa bi bil lahko piktogram. Znaki na treh napisih kažejo podobnosti zlogovnim znakom črtne pisave Linear A. Glede na število znakov, podobnih zlogovnim znakom črtne pisave Linear A in na erodiranost skale, na kateri je napis, bi lahko napis P-06 uvrstili v precej starejše obdobje kot ostale, celo v hatijsko obdobje pred hetitsko zasedbo.

PRILOGI

POMOŽNI TABELI ZA UGOTAVLJANJE GLASOVNIH VREDNOSTI

Tabela 2: Prečrkovanje prve vrstice v napisu P-06

Število znaka	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
slika znaka v P-06		Λ	K	fi	T	ƒ	ƒ	Λ	I'	{
Brixhe & Lejeune [1:242]		a?	k	i	t	i?				
Vodopivec [3, 5]	(t)	a	k	i	t	i	u	a	u	s
Vodopivec [3, 5]	(t)	a	k	i	t	i	v	a	n	s
tukajšnje prečrkovanje										
črkovni znaki			k	ci	t		g		n	
zlogovni znaki Linear A										
glasovna vrednost		ti		??	na	?	?	ti	da	ri
oblika po [6]		Λ		C	T			Λ	T	Z
oblika po [7]		Λ		C	T			Λ	ƒ	ƒ
glasovna vrednost				ta						we
oblika po [6]				C						Z
oblika po [7]				C						
glasovna vrednost										??
oblika po [6]										}
zlogovni znaki Linear B										
glasovna vrednost		ti		ta	na		mu	ti		we
oblika po [6]		Λ		C	T		ƒ	Λ		Z
oblika po [8]		Λ		ƒ	T		ƒ	Λ		Z
glasovna vrednost				pe	di					??
oblika po [6]				D	T					}
oblika po [8]				D	T					

? - dvomljiva glasovna vrednost

?? - neznana glasovna vrednost

Tabela 3: Prečrkovanje druge vrstice v napisu P-06

Število znaka	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
slika znaka v P-06	A	i	i	i	o	o	o	o	o	i	i	i	i	i	i	i
Brixhe & Lejeune [1:242]	a	i	i?	i	o	e	i?	o	i	i	-	-	e	-	-	n?
Vodopivec [3,5]	a	i	i	i	o	e	d	o	i	i	i	s	e	e	e	i
Vodopivec [3,5]	a	i	i	i	o	e	d	o	i	i	i	s	e	e	v	i
tukajšnje prečrkovanje:																
črkovni znaki	a	i	i	i	o	s	u	e	k	e	t	i	o	i	g	i
zlogovni znaki Linear A																
glasovna vrednost		te		we	ti	pa		ri	? mi	ra	we?			? mi	-	mi
oblika po [6]		𐀀			𐀁	𐀂		𐀃	𐀄	𐀅				𐀆		𐀇
oblika po [7]		𐀀		𐀃	𐀁	𐀂		𐀃	𐀄	𐀅	𐀆	𐀇				
glasovna vrednost				??	??			we?		??				me		
oblika po [6]				}										𐀈		
oblika po [7]								𐀃		𐀄				𐀅		
glasovna vrednost								??						𐀆		
oblika po [6]								}						𐀇		
zlogovni znaki Linear B																
glasovna vrednost		te		we	ti	pa		we	pi ₂	ra	we					pi ₂
oblika po [6]		𐀀		𐀃	𐀁	𐀂		𐀃	𐀄	𐀅	𐀆	𐀇				𐀈
oblika po [8]		𐀀		𐀃	𐀁	𐀂		𐀃	𐀄	𐀅	𐀆	𐀇				𐀈
glasovna vrednost				??	??			??		ze						
oblika po [6]				}				}		𐀉						
oblika po [8]								𐀉		q						
glasovna vrednost								??		??						
oblika po [6]										𐀊						